© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 1

भंडारा जिल्हयातील कोसा उदयोगधंदयातील अंडीपंं जंक वगााच्या उभारणी व िवकासात शासकीय

योजंनांची भ जिका – एक अध्ययन

डॉ.जंंाध री एस. खोब्रागडे, एस.एस.गलल्ंा कॉलेजं, गोिं दया

भारतामध्येटसर रेशीम उत्पादन मात्र वनावर आधाररत उदयोग नसून एक पाााांरपाररक जनजाततय कायय आहे. आज देशात व तवदेशामध्येसुध्दा टसर रेशीम कापडाची मागणी सतत वाढत असल्यानेटसर रेशीम उत्पादनानेएक पाााांरपाााांररक कायायपासून उदयोगाचेरुप धारण के लेआहे.
भारतामध्येअााााां दाजे6.33 लक्ष हेक्टर भुतम वनानेव्यापली असुन एकु ण क्षेत्रफळाच्या हेक्षेत्र 23 टक्के यापैकी 3.34 लक्ष हेक्टर भुतम टसर रेशीम कोस उत्पादनासाठी राज्याच्या उष्ण कतटबााांतधय क्षेत्रातााांगयत येते. अााााां दाजे5.60 लक्ष हेक्टर भुतममध्येअजुयन, ऐन झाडावर टसर रेशीम तकटक सााांगोपनाद्वारेकोस उत्पादन के ल्या जाते. महाराष्ट राज्यात 200-250 वर्ाायपासुन आतदवासी तढवर समाज टसर रेशीम उदयोग करीत आहेत जगामध्येभारताचा टसर रेशीम उत्पादनात दुसरा क्रमाााांक आहे.
टसर सााांशोधनात काययरत वैज्ञातनकाााांचा शोध पररणामाााांच्या आधारेटसर तकटक सााांगोपनाचेएकीकृ त तााांत्रज्ञान तवकतसत करण्यात आलेआहे. या तााांत्रज्ञानात टसर तकटक सााांगोपन केल्यानेकोर्उत्पादनात 25 पययत वृध्दी अपेतक्षत आहे.
केंद्रीय रेशीम अनुसााांधान तथा प्रतशक्षण सााांस्था रॉची तवकसीत के लेल्या तााांत्रज्ञानाचेटसर तकटक सााांगोपन पध्दतीनेसुधारणा के ल्यानेसकारात्मक पररणाम तथा कोर्ााच्या प्रतत मध्येसुधारणा झाली आहे. महाराष्ट राज्याची भौगोतलक स्स्थती अन्य राज्यापेक्षा तभन्न्आहे. त्यामुळेहेआवश्यक आहेकी, तवकासात तााांत्रज्ञान हेमहाराष्ट राज्याच्या पररस्स्थतीनुसार असायला पातहजेव त्या तदशेनेकें तद्रय रेशीम मााांडळाचेक्षेत्रीय टसर अनुसााांधान कें द्र भााांडारा येथे सााांशोधन कायय के ल्या जाते.

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 2

सन १९५९ -६० ते१७ /०२ /१९६७ पयाांत शासनाच्या उदयोग खात्यामाफय त व त्यानााांतर टसर रेशीम उदयोग महाराष्ट राज्य खादी ग्रामोदयोग मााांडळामाफय त राबतवल्या जात होता.१९८३-८४ पासून तवदभय तवकास महामााांडळ व तदनाााांक ९ सप्टेंबर १९९७ पासून रेशीम सााांचालनालय महाराष्ट शासन माफय त ‘टसर रेशीम तवकास योजना ‘ राबतवली जात आहेत,जााांगलात टसर कोर् उत्पादन करणा-या लाभाथ््ााााां करीता वनसााांवधयन कायदा तशथील करण्यात आलेला आहे. हा उदयोग कमी भाााांडवलात होत असल्यानेइतरही समाजाततल लोक सुतशतक्षत बेरोजगार इ. या उदयोगाकडे वळत आहेत.

Keyword : - कोसा अंडीपंं जंक,शासकिय योजंना

संशोधनाची उजिदलदष्टे: -
१) कोसा अााााां डीपुााांज प्रतक्रयेचा अभ्यास करणे.
१) कोसा उदयोगधााांदयातील अााााां डीपुााांजक वगायच्या समस्ााााााां चा अभ्यास करणे.
१) उदयोगधााांदयातील गुााांतलेल्या अााााां डीपुााांजक वगायच्या समस्ाा तनमुयलनात शासकीय योजनाााांच्या सहभागाचेअध्ययन करणे.
१) या उदयोगधााांदातील शासकीय योजनाााांचा अभ्यास करणे.
१) शासकीय योजनाााांच्या यशापयशाचा आढावा घेणे.
१) योजना आतण अााााां डीपुााांजक वगायच्या परस्पर सााांबााांधाचा अभ्यास करणे.

गृहीतकृ त्ये:-
१) कोसा उदयोगधााांदयातील अााााां डीपुााांजक वगायच्या समस्ाा तनमुयलनात शासकीय योजनाााांची भूतमका उदासीन आहे.
१) कोसा उदयोगसमुहातील अााााां डीपुााांजक वगायला शासकीय योजनाााांची पयायप्त मातहती नाही.
१) योजनेशी सााांबााांधीत प्रशासकीय यााांत्रणा व कोसा उदयोगातील अााााां डीपुााांजक वगय याााांच्यात सााांदेशवहन अााााां तर आहे.
१) शासकीय योजनाााांद्वारेतमळालेलेउत्पन्न हेपारााांपाररक उत्पन्नापेक्षा जास्त असते.
१) पारााांपाररक पध्दतीपेक्षा शासकीय योजनाााांमुळेवेळ व श्रमाची बचत होते.

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 3

जंयाादा:-
१) सााांशोधनाकरीता के वळ भााांडारा तजल्हातील टसर कोसा उदयोगातील अााााां डीपुााांजक वगायचा अभ्यास

करण्यात आला.

१) या सााांशोधनासाठी पवनी,तनष्ठी, एकोडी, बाााांम्पेवाडा,मोहाडी,आााांधळगाव,गणेशपूर, दवडीपार (खापा) जमनी, देवरी(गोदााांाी) तकटाळी,इााांदोरा या सवयच भौगोतलक क्षेत्राची तनवड करण्यात आली.
१) अााााां डीपुााांजक वगायकररता राबतवत असलेल्या शासकीय योजनाााांचा अभ्यास करण्यात आला.
४) एकूण १00 अााााां डीपुााांजक वगायच्या अभ्यासाकरीता तनवड करण्यात आली.

संशोधन पध्दती:- अध्ययनाकरीता भााांडारा तजल्हातील मोहाडी, आााांधळगाव, पवनी,तनष्ठी,एकोडी, बाााांम्पेवाडा, गणेशपूर,दवडीपार (खापा), देवरी(गोदााांाी), तकटाळी, इााांदोरा, जमनी या सवयच शासकीय व खाजगी कोसा उदयोग क्षेत्राची तनवड जनगणना पध्दतीने करण्यात आली. नमुना म्हणून तनवडलेल्या भााांडारा तजल्हातील तठकतठकाणी असलेल्या सवयच कोसा उदयोगक्षेत्रातील अााााां डीपुााांजक वगायच्या एकक म्हणून तनवड के ली. एकूण १00 अााााां डीपुााांजक वगायची तनवड ही जनगणना पध्दतीनेकरण्यात आली. भााांडारा तजल्हामध्येटसर कोशाचेराज्य व केंद्र शासनाचेकायायलयेआहेत. कायायलयामध्येप्रत्यक्ष जावून कोसा उदयोगक्षेत्राशी सााांबााांतधत मातहती घेंण्यात आली.
भााांडारा तजल्हातील राज्य व केंद्र शासन कायायलयेखालील प्रमाणेआहेत

कोसा उदयोगधंदा हा सहा टप्पाजंध्येजंंोडते
१) कोसा अााााां डीपुााांज तनमायण करणरा अााााां डीपुााांज वगय
१) झाड उत्पादक करणारा शेतकरी वगय
१) धागा तनतमयती करणारा वगय
१) तवणकाम करणारा तवणकर वगय

१) वस्त्र रााांगाई करणारा वगय
१) तवक्री करणारा व्यापारी वगय
या सहा टप्पातशवाय कोसा उदयोगधााांदा पूणय होउुशकत नाही. पण या सााांशोधनासाठी फक्त कोसा
अााााां डीपुााांज तनमाणय करणारा अााााां डीपुााांजक वगाचयाा व त्यातील नमुन्याचा अभ्यास करण्यात आला.

तथ्य संकलन पध्दती :- हे अध्ययन तनरीक्षणात्मक ,सांशोधनात्मक व तवश्लेर्णात्मक प्रकारातील आहे . म्हणून मातहती सांकलनाकरीता प्राथतमक तर्थ् सांकलन पध्दती व दुय्यम तर्थ् सांकलन पध्दती या दोन्ही पध्दतीचा अवलांब करण्यात आला .

या शोधकाययकरीता नमुना म्हणून तनवडण्यात आलेले एकक तनरक्षर तकां वा कमी तशकलेले , स्वत: प्रश्नावली भरु न शकणारे स्वता:च्या कामात व्यस्त असण्याची शक्यता लक्षात घेऊन अनुसूची पध्दत व मुलाखत पध्दती तनवडली .तसेच काही बाबतीत तनरीक्षण करण्याची आवश्यकता आहे असे लक्षात आल्याने तनरीक्षण पध्दतीचा उपयोग करण्यात आला प्राप्त मातहती मध्ये एकरुपता येण्याकरीता सांरतचत मुलाखत पध्दतीचा उपयोग करण्यात आला.यामध्ये तलखीत अनुसूची तयार करण्यात आली व प्रत्यक्ष मुलाखती दरम्यान भरण्यात आली.

सांकतलत तर्थ्ाांचे प्रामाण्यतसध्द करण्याकरीता सांतस्िकीय पध्दतीची तनवड करण्यात आली . भांडारा तजल्हातील कोसा उदयोगधांदयातील अांडीपुांजक वगय आतण उदयोगधांदयाशी सांबांतधत शासकीय योजनाांची मातहती गोळा करण्यात आली . ही मातहती आकडेवारीत प्रस्तुत करण्यासाठी प्रततशत प्रमाणाचा उपयोग करण्यात आला .

कोसा उदयोगधांदयातील अांडीपुांजक वगायच्या तवकासात शासकीय योजनाची भूतमका आहे तकां वा नाही ते तपासून बघण्यासाठी “ Paired t “ Test चा उपयोग करण्यात आला .

पररणाि व चचाा सारणी क्र. १ शासकीय योजनाांच्या अस्स्तत्वाबाबद असलेली मातहती

	प्रततसादक सांख्या व प्रततशत प्रमाण	
मातहती	सांख्या	प्र.शेकडा
होय	76	76%
नाही	24	24%
एकू ण	100	100%

उपरोक्त तदलेल्या सारणीवरुन असे तनदशयनात येते की , 76% अांडीपुांजकाांना शासनाद्वारे अांडीपुांजासाठी योजना राबतवण्यात येतात हे मातहती आहे तर 24% अांडीपुांजकाना कोसा अांडीपुांजासाठी असलेल्या शासनाच्या योजना मातहती नाहीत. जास्त अांडीपुांजकाना शासनाच्या योजना मातहती आहेत कारण अांडीपुांजाचे शासकीय काययालये उपलब्ध आहेत.

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 5

यावरुन कोसा अााााां डीपुााांजाच्या शासकीय योजनाबददलची मातहती जास्तीत जास्त
अााााां डीपुााांजकाना मातहती असल्याचेतदसुन येते. त्याााांना टसर खाजगी ग्रेन्युअसयलामध्येआतण तबज उत्पादकाााांना सहाय्यक अशा दोन्ही योजनेचेनाव देखील मातहती आहे. या योजना समुह तवकास काययक्रम अााााां तगयत राबतवण्यात येतात.

सारणी क्र. २
योजनाााांचेस्वरुप
प्रततसादक सााांिााा व प्रततशत प्रमाण
स्वरुप सााांिााा प्र. श

साधनसामुग्री पुरवठा -- --
तवत्त पुरवठा -- --
दोन्ही 76 100
एकूण 76 100%

सवयच कोसा अााााां डीपुजक उत्पादकाााांना साधनसामुग्री व तवत्त पुरवठा अशा दोन्ही प्रकारेशासकीय योजनेद्वारे
लाभ तमळते.
यामध्येकें द्रीय रेशीम मााांडळाचा 60% आतथयक सहभाग तर 20 % राज्य शासनाचा, 20% लाभाथ््ाायचा आतथयक सहभाग असतो. अााााां डीपुााांज तनतमयतीकरीता लागणारे सातहत्य, नायलॉन नेट तकााां वा शेड नेट तकटकसााांगोपनासाठी खरेदी करुन देण्यात येते.
सारणी क्र. ३
पारााांपाररक पध्दती व शासकीय योजनेनुसार अााााां डीपुााांजकाच्या पतहल्या तपकाचे अााााां डीपुजाााांचे उत्पादनाचे साााांस्िाकीय तवश्लेण्

सरासरी उत्पादन S.D. ‘t’ Value

पारााांपाररक पध्दतीनुसारचेउत्पादन 260.97 05.52
27.88** शासकीय योजनेनुसार उत्पादन 315.54 05.93

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 6

अााााां डीपुााांज उत्पादकाचेशासकीय योजना घेण्याअगोदरचेअााााां डीपुााांज उत्पादन तसेच शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचे अााााां डीपुााांजाचे उत्पादन यामध्ये फरक पडला का? हे पाहण्यासाठी आम्ही Pair-t-test या साााांस्िाकीय चाचणीचा उपयोग के ला.
वरील साााांस्िाकीय तवश्लेणा्वरुन असेलक्षात येतेकी, अााााां डीपुााांज उत्पादकाचेपतहल्या तपकातील पारााांपाररक पध्दतीनुसार घेतलेले सरासरी उत्पादन 260.97 आहे तर शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचे अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांचेपतहल्या तपकातील सरासरी उत्पादन 315.54 असुन या दोन्ही उत्पादनाची तुलना के ली असता दोन्ही उत्पादनात (0.05 साथयकता स्तरावर व 0.01 साथयकता स्तरावर) फरक जाणवतो.

िनष्करलंा – शासकीय योजनेमुळेअााााां डीपुााांज उत्पादकाच्या पतहल्या तपकातील उत्पादनात साााांस्िाकीय दृष्टया वाढ झाली आहे. शासकीय योजना अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांना फायदेशीर आहे.
सारणी क्र. ४ पारााांपाररक पध्दती व शासकीय योजनेनुसार अााााां डीपुााांजकाच्या दुसऱ्या तपकातील अााााां डीपुााांज उत्पादनाचेसाााांस्िाकीय तवश्लेण्
सरासरी उत्पादन S.D. ‘t’ Value

पारााांपाररक पध्दतीनुसारचेउत्पादन 620.92 15.21
33.04** शासकीय योजनेनुसार उत्पादन 310.48 15.34

अााााां डीपुााांज उत्पादकाचेशासकीय योजना घेण्याअगोदरचेअााााां डीपुााांज उत्पादन तसेच शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचेअााााां डीपुााांजाचेउत्पादन यामध्येफरक पडला का? हेपाहण्यासाठी आम्ही Pair-ttest या साााांस्िाकीय चाचणीचा उपयोग के ला.
वरील साााांस्िाकीय तवश्लेणा्वरुन असे लक्षात येते की, अााााां डीपुााांज उत्पादकाचे दुस-या तपकातील पारााांपाररक पध्दतीनुसार घेतलेले सरासरी उत्पादन 620.92 आहे तर शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचे अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांचेदुस-या तपकातील सरासरी उत्पादन 310.48 असुन या दोन्ही उत्पादनाची तुलना के ली असता दोन्ही उत्पादनात (0.05 साथयकता स्तरावर व 0.01 साथयकता स्तरावर) फरक जाणवतो.

िनष्करलंा – शासकीय योजनेमुळेअााााां डीपुााांज उत्पादकाच्या दुस-या तपकातील उत्पादनात साााांस्िाकीय दृष्टया वाढ झाली आहे.

सारणी क्र. ५ पारााांपाररक पध्दती व शासकीय योजनेनुसार अााााां डीपुााांजकाच्या ततसऱ्या तपकातील अााााां डीपुााांज उत्पादनाचेसाााांस्िाकीय तवश्लेण्

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 7

सरासरी
अााााां डीपुााांज
उत्पादकाचेततस-या
तपकातील उत्पादन

S.D. ‘t’ Value

पारााांपाररक पध्दतीनुसारचेउत्पादन 1198.93 25.87
30.30** शासकीय योजनेनुसार उत्पादन 1257.55 25.34

अााााां डीपुााांज उत्पादकाचेशासकीय योजना घेण्याअगोदरचेअााााां डीपुााांज उत्पादन तसेच शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचेअााााां डीपुााांजाचेउत्पादन यामध्येफरक पडला का? हेपाहण्यासाठी आम्ही Pair-ttest या साााांस्िाकीय चाचणीचा उपयोग के ला.
वरील साााांस्िाकीय तवश्लेणा्वरुन असेलक्षात येतेकी, अााााां डीपुााांज उत्पादकाचेततस-या तपकातील
पारााांपाररक पध्दतीनुसार घेतलेलेसरासरी उत्पादन 1198.93 आहेतर शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचे अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांचेततस-या तपकातील सरासरी उत्पादन 1257.55 असुन या दोन्ही उत्पादनाची तुलना के ली असता दोन्ही उत्पादनात (0.05 साथयकता स्तरावर व 0.01 साथयकता स्तरावर) फरक जाणवतो.

िनष्करलंा – शासकीय योजनेमुळेअााााां डीपुााांज उत्पादकाच्या ततस-या तपकातील उत्पादनात साााांस्िाकीय दृष्टया वाढ झाली आहे. शासकीय योजना अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांना फायदेशीर आहे. अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांनी शासकीय योजनाााांचा लाभ घ्यावा.

सारणी क्र. ६

पारााांपाररक पध्दती द्वारे व शासकीय योजनेचा लाभ घेतल्यानााांतरचेअााााां डीपुााांजकाचेवातय्क उत्पन्न - साााांस्िाकीय तवश्लेण्
सरासरी अााााां डीपुााांज
उत्पादकाचेउत्पन्न

S.D. ‘t’ Value

पारााांपाररक पध्दतीनुसारचेउत्पन्न 63426.67 1393.87
26.10** शासकीय योजनेनुसार उत्पन्न 70906.67 1401.09

अााााां डीपुााांज उत्पादकाचेशासकीय योजना घेण्याअगोदरचेवातय्क उत्पन्न तसेच शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचेवातय्क उत्पन्न यामध्येफरक पडला का? हेपाहण्यासाठी आम्ही Pair-t-test या साााांस्िाकीय चाचणीचा उपयोग के ला.

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 8

वरील साााांस्िाकीय तवश्लेणा्वरुन असेलक्षात येतेकी, अााााां डीपुााांज उत्पादकाचेअगोदरचेवातय्क सरासरी
उत्पन्न 63426.67 आहेतर शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतल्यानााांतरचेअााााां डीपुााांज उत्पादकाााांचेवातय्क सरासरी उत्पन्न 70906.67 असुन या दोन्ही उत्पादनाची तुलना के ली असता दोन्ही उत्पादनात (0.05 साथयकता स्तरावर व 0.01 साथयकता स्तरावर) फरक जाणवतो.

िनष्करलंा – शासकीय योजनेमुळेअााााां डीपुााांज उत्पादकाच्या वातय्क उत्पन्नात साााांस्िाकीय दृष्टया वाढ झाली आहे. म्हणजेच पारााांपाररक पध्दतीद्वारेतमळणा-या उत्पन्नापेक्षा शासकीय योजनाााांचा अवलााांब के ल्यानााांतरचेउत्पन्न हेतुलनेने जास्त आहे. अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांना फायदेशीर आहे. अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांनी शासकीय योजनाााांचा लाभ

घ्यावा.

सारणी क्र. ७
प्रतशक्षणाची सोय
प्रततसादक सााांिााा व प्रततशत प्रमाण
प्रतशक्षण सााांिााा प्र. श

होय 76 100%
नाही --- ---

एकूण 76 100%

वरील तदलेल्या सारणीवरुन असेलक्षात येतेकी १००% कोसा अााााां डीपुााांजकाााांना प्रतशक्षण शासकीय कायायलयातााांगयत तदलेजाते. तजल्हा तनयोजन तवकास सतमती योजनेतााांगयत तजल्हातधकारी कायायलयाााांना तनधी देतेनााांतर या अााााां तगयत अााााां डीपुााांजकाााांना प्रतशक्षण तदल्या जाते.
सारणी क्र. ८ पारााांपाररक पध्दतीपेक्षा शासकीय योजनाााांमुळेवेळ व श्रमाची
बचत

प्रततसादक सााांिााा व प्रततशत प्रमाण
वेळ व श्रमाची बचत सााांिााा प्र. श

होय 69 90.78%
नाही 7 09.22%

एकूण 76 100%

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 9

वरील तदलेल्या सारणीवरुन असेलक्षात येतेकी 90.78% अााााां डीपुााांजकाााांना पारााांपाररक पध्दतीपेक्षा शासकीय योजनाााांमुळे वेळ व श्रमाची बचत होते असे वाटतेतर 9.21 अााााां डीपुााांजकाााांना पारााांपाररक पध्दतीपेक्षा शासकीय योजनाााांमुळेवेळ व श्रमाची बचत होत नाही असेवाटते.
यावरुन असेतदसुन येतेकी, पारााांपाररक पध्दतीपेक्षा शासकीय योजनाााांमुळेवेळ व श्रमाची बचत होतेअसेजास्तीत जास्त 90.78 % कोसा अााााां डीपुााांजकाााांना वाटते.

सारणी क्र. ९ उदयोगाच्या उभारणी व तवकासात शासकीय योजनाााांचा

लाभ

प्रततसादक सााांिााा व प्रततशत प्रमाण

लाभ सााांिााा प्र. श

होय 59 77.63%
नाही 6 07.89%

काही प्रमाणात 11 14.47%
एकूण 76 100%

वरील तदलेल्या सारणीवरुन असेलक्षात येतेकी शासकीय योजनाााांचा लाभ 77.63%
अााााां डीपुााांजकाााांना त्याााांच्या उभारणी व तवकासात झाला आहेतर 07.89% अााााां डीपुााांजकाााांना शासकीय योजनाााांचा लाभ त्याााांच्या उदयोगाच्या उभारणी व तवकासात झालेला नाही तर 14.47 % अााााां डीपुााांजकाना शासकीय योजनाााांचा लाभ कोसा अााााां डीपुााांजक उदयोगाच्या उभारणी व तवकासात काही प्रमाणात झालेला आहे.
यावरुन असेतदसुन येतेकी, जास्तीत जास्त 77.63 प्रततशत कोसा अााााां डीपुााांजकाााांना शासकीय योजनेचा लाभ त्याााांच्या उभारणी व तवकासात झालेला आहे.

िनष्करलंा – कोसा अााााां डीपुााांज उत्पादनासाठी असलेल्या शासकीय योजनाााांची मातहती अध्यायपेक्षा जास्त टसर कोसा अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांना आहे. त्याााांना अााााां डीपुााांजकासाठी राबतवण्यात येणा-या योजनेची नावेमातहती असुन त्या CDP अााााां तगयत राबतवण्यात येतात याची सुध्दा मातहती आहे. सवयच कोसा अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांनी साधनसामुग्री व तवत्त पुरवठा अशा दोन्ही प्रकारेतमळणा-या शासकीय योजनाााांचा लाभ घेतलेला आहे. कोसा अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांनी तवतवध प्रसार माध्यमाााांचा वापर करुन शासकीय योजना पदरात पाडुन घेतल्या. मातहतीपत्रके, पुस्तके, वतयमानपत्रे जातहरात या प्रसार माध्यमाााांचा वापर शासकीय कायायलयेशासकीय योजनेसाठी करीत असतात. कोसा अााााां डीपुााांजक उत्पादकाााांना तमळालेल्या शासकीय योजनेची चौकशी शासकीय कायायलयातफे के ली जाते. कोसा अााााां डीपुााांजक हे

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIRFO06001 Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) www.jetir.org 10

वर्ाायतुन तीन तपक घेत असतात. पारााांपाररक पध्दतीनुसार घेतलेल्या तपकात व शासकीय योजना घेतल्यानााांतर घेतलेल्या तपकात तुलना के ली असता शासकीय योजना घेतल्यानााांतर अााााां डीपुााांज उत्पादनात साााांस्िाकीय दृष्टया वाढ झाली आहे. एकााां दरीत शासकीय योजना अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांना फायदेतशर आहे. पारााांपाररक पध्दतीनुसार कोसा अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांचे वातय्क उत्पन्न कमी आहे तर शासकीय योजनेचा लाभ घेतल्यानााांतर त्याच्या वातय्क उत्पन्नात साााांस्िाकीयदृष्टया वाढ झालेली आहे. शासकीय योजना तमळाल्यानााांतर सवयच कोसा अााााां डीपुााांज उत्पादकाााांना प्रतशक्षणाची सोय शासकीय कायायलयातााांगयत करुन तदल्या जाते. तजल्हा तनयोजन तवकास सतमती अााााां तगयत तजल्हातधकारी शासकीय कायायलयाााांना तनधी देतेयाअााााां तगयत अााााां डीपुााांजकाना प्रतशक्षण तदल्या जाते. शासकीय योजनाााांमुळेकोसा अााााां डीपुााांजक वगायच्या वेळ व श्रमाची बचत होते. शासकीय योजनेचा लाभ अध्यायपेक्षा जास्त कोसा अााााां डीपुााांजकाााांना त्याााांच्या उभारणी व तवकासात झालेला आहे.

संदभासूची:-
१) मराठी तवश्वकोर् खााांड १५(१९९५) लक्ष्मणशास्त्री जोशी- रेल्वेतेवादय व वादय वतगयकरण.
२) टसर रेशीम उदयोगाचेतााांत्र व मााांत्र - ल.तभ.कलााांत्री - अतधकारराव जाधव जनसााांपकय व प्रतसध्दी अतधकारी, रेशीम सााांचालनालय नागपूर.
३) टसर रेशीम उदयोग तबज कोर् खरेदी व कमतशययल खरेदी महाराष्ट शासन नागपुर
४) सामातजक सााांशोधनपध्दती - डॉ पु. ल. भाााांडारकर - श्री अ.अ.कु लकणी तनयााांत्रक, प्रकाशन सतमती, महाराष्ट तवदयातपठ ग्रााांथतनतमयती मााांडळ, नागपूर.
५) भााांडारा / गोतााां दया तजल्हा तवशेर् - वर्ााय राऊत - मृणाल प्रकाशन.
६) टसर रेशीम उदयोग - सााांचालक, रेशीम सााांचालनालय महाराष्ट शासन , नागपूर.
७) वस्त्रशास्त्र – तवमल अढाऊ - वसााांत तपााांपळापुरे, महाराष्ट तवदयापीठ ग्रााांथ तनतमयती मााांडळ औरााांगाबाद.